సుభద్ర

గంటై తమ్ముడు తలుపు కొడుతున్నాడు. విశాల విసుక్కుంటూ తలుపు తీసింది.

'అదేమిటే చిన్నక్కా యింకా అలా ఉన్నావ్ ? కాలేజీకి రావా ?'

'ఊహుఁ నువ్వు పో' అని విశాల తిరిగి తలుపు వేసుకుంటూంటే అమ్మ వచ్చింది.

'కాలేజీకి వెళ్ళకపోతే పోయావు, భోజనానికి రా — వడ్డించేశాను.'

'మళ్ళీ ఏం భోజనం ?'

'బాగుంది యిందాకటి భోజనమే ? నెయ్యన్నంలోనే చెయ్యి కడిగేసుకున్నావ్.'

'నా కాకలి లేదే' విశాల మొహం అటువైపు తిప్పేసుకుంది. అమ్మ బలవంతాన్న యిటు తిప్పింది. రెండు బుగ్గలమీదా కన్నీటి చారలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. విశాల అమ్మను కౌగలించుకుని భోరని ఏడ్చేసింది.

'ఏం చేస్తాం తల్లీ, దానిక రోజులు నిండిపోయాయి. నువ్వూరుకో — నాకన్న నీ దుఃఖం ఎక్కువదా?' విశాల బలవంతంగా కన్నీళ్ళు ఆపుకుంది. లేడీస్ క్లబ్ బంట్రోతు వచ్చాడు.

'రాత్రి ప్రోగ్రాంకి అందరికీ యిన్విటేషన్లు పంపాలిట — మీ ఆజ్ఞ లేనిదే...'

'ఉండు' అంది విశాల. గబగబా లోపలికి వెళ్ళి నోట్‌బుక్‌లోంచి ఒక తెల్ల కాగితం చింపింది. దానిమీద నాలుగు ముక్కలు ఏవో గబగబా రాసింది. వాడి కిచ్చింది.

'దీన్ని సెక్రెటరీగారి కియ్యి' వాడు వెళ్ళిపోయాడు. అమ్మ తలుపు వేసి వచ్చింది.

'అదేమిటే?'

'నా ప్రెసిడెంట్ షిప్‌కి రాజీనామా'

అమ్మ తెల్లబోయింది. ఇలాంటి పరిస్థితుల్లో ఆవిడ కారణం అడగ దల్చుకోలేదు.

'సరేగాని భోజనానికి రా'

'నేన్రాను'

'అయితే నేనూ తననూ...'

'మానెయ్' విశాల తలుపు వేసేసింది. ఎంతగా దుఃఖపడితే ఆమె మనస్సు తేలికవుతుందో ఆమెకే అర్థంకాలేదు. 'నేను చచ్చిపోను — చచ్చి పోను — బతికేఉంటాను' అన్న మాటలు జ్ఞాపకం రాగానే ఆమె తలగడలో తల దూర్చుకుని వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది. నాన్న భోజనానికి వచ్చిన ట్టున్నారు. అమ్మ ఆయనతో అంటున్నట్టుంది —

'ఇదేమిటండీ యీ విశాలా? క్లబ్బులో దీన్ని ఎన్నుకున్నారని అవాళ అంతలా మురిసిపోయిందా? ఇవాళ పుసుక్కున రాజీనామా యిచ్చేసింది! ఇవాళ గుప్పెడన్నమయినా తినలేదు, కాలేజీకీ వెళ్ళలేదు, బాగుందా? చూస్తే దీనికి మతిపోయినట్టుంది'

'లేదు జ్ఞానోదయ మయింది' అనుకుంది విశాల. కాని ఆమె మనస్సు వికసించేసరికి అంతా మించిపోయింది. ఆమె స్టేషను చేరుకునేసరికి రైలు వెళ్ళిపోయింది!

* * * *

నాలుగేళ్ళ క్రిందట — సుభద్ర స్కూలుఫైనలూ విశాల ఫోర్తుఫారమూ చదువుతున్నారు. తమ్ముడు థర్డుఫారం చదువుతున్నాడు. రంగనాధంగారు

సామాన్య సంసారి. అతనికి సనాతనాభిప్రాయాలూ లేవు, సంస్కార భావాలూ లేవు. ఆ రోజు హాయిగా గడిచిపోవడమే ఆయన ఆదర్శం. ఇక ఆయన భార్యందిరి, వరలక్ష్మిగారు. ఆవిడకు మడిగా దేముళ్ళకు పూజా పునస్కారాలు జరుగుతున్నంతకాలం, ఆవిడ దేవతా విగ్రహాలు తళతళ మెరుస్తున్నంతకాలం, మానవమాత్రు లేమైపోయినా ఆమెకు అక్కర్లేదు. అసలు యింట్లో ఆవిడ అభిప్రాయానికి పీసమెత్తు విలువ లేదు. ఆ విలువ కావాలని ఆవిడ మనసారా యాచించీ ఎరగదు.

'ఎందుకండీ యీ పిల్లల్ని యిలా చదివిస్తున్నారూ ?' అని ఎవరేనా అడుగుతే

'చదివించక ఏం చెయ్యమన్నారూ ? ఇంట్లోది మీ ధర్మమా అని పదిమంది వచ్చినా ఎడంచేత్తో వండి వార్చెయ్యగలదు. మరి వీళ్ళకు యింట్లో ఏం పనీ ? అందుకనే కాస్త కష్టమయినా ఆడపిల్లలకి సహం జీతాలు కనక ఎలాగో యీడ్చుకొస్తున్నాను. ఎప్పుడు పెళ్ళయితే అప్పుడు మానేస్తారు. కాస్త కట్నమయినా తగ్గుతుంది' అనేవా డాయన. అందుకనే 'మీ సుభద్రకి మొన్న హాఫ్‌యర్లీలో అంత తక్కువగా మార్కు లొచ్చాయేమిటండీ, ఎవర్నేనా ప్రైవేటు మేష్టార్ని పెట్టి ప్రైవేటు చెప్పించకపోతే రేపొద్దున ఎలా గట్టెక్కుతుంది ?' అని ఎవరైనా అడుగుతే ఆయనలో ఏవిధమయిన ఆతురతా కనిపించేదికాదు.

రంగనాధంగారికి మొదటినుంచీ సుభద్రమీద అంత మంచి అభిప్రాయం లేదు. చెల్లెలు విశాల అన్ని ప్రైజులూ తనే తెచ్చుకుంటూంటే — సుభద్ర ఒక్కొక్క తరగతి పాసవడమే బ్రహ్మాండమయిపోయేది. అమ్మ ఎప్పుడు యింట్లోకి రాకపోయినా ఆ మూడురోజులూ బడి మానేసి సుభద్రే వండేది. శనాదివారాలు చెల్లెలు బీచికో, సినిమాకో తండ్రితో కలిసి పోతే సుభద్ర తమ్ముడికి నోట్సు రాసిపెట్టో, అమ్మకి బట్టలుతకడంలో సాయంచేసో,

నాన్నగారి కోటు గుండీలు కుట్టో, చెల్లెలికి లేసులు అల్లిపెట్టో — యిలాంటి పనులలో నిమగ్నురాలై ఉండిపోయేది. ఎవరికైనా యింట్లో జ్వరంవస్తే చాలు, ఆదింక నిద్రాహారాలు మాని అక్కడే కూర్చుండిపోయేది.

సుభద్ర అనాకారి కాదుగాని అందమయింది కూడా కాదు. ఉన్న కళ్ళు చిన్నవే అయినా వాటిలో చిత్రమయిన మెరుపు ఉండేది. ఎత్తయిన బుగ్గలూ, లావుగాఉన్న పెదవులూ ఆమెకు వికృతాన్ని అంటగడుతున్నా, మెరుస్తున్న కళ్ళూ, విశాలమయిన నుదురూ — వీటినిమించి వయస్సుతో వచ్చిన సొగసూ — యివి ఆమె అనాకారితనాన్ని కప్పిపుచ్చేవి. ఇంతకన్న అనేకవిధాల విశాల లక్షణలక్షితంగా, ఆకర్షణీయంగా ఉండేది.

స్వతహాగా తగినంత ఆదుర్దా లేకపోయినా, యిరుగుపొరుగుల సూటిపోటి మాటలు పడలేక ఒకనాడు మొగుణ్ని కాస్త గట్టిగానే కదిపి చూసింది వరలక్ష్మి.

'ఏమండీ, విశాలకి పదహారు వెళ్ళిపోయాయి. పెద్దదాని మాట సరే, పద్దెనిమిది దాటేయి. ఈ వయసుకి నే నిద్దరుబిడ్డల తల్లినయ్యాను. ఇంట్లో పెళ్ళికెదిగిన పిల్ల కంట్లో రాళ్ళలా బాధిస్తూంటే మీకు చీమకుట్టినట్టయినా లేదు. పిల్లలకి పెళ్ళిళ్లు ఎప్పుడవుతాయో, ఆ వినాయకుడికి దయెప్పుడు కలుగుతుంతో !'

'వినాయకుడికి కలిగేం లాభం, వియ్యంకుడికి కలగాలి గాని !'

'చస్తూంటే సరసం ! ఇద్దరికీ ఒకసారి చెయ్యడమంటే...'

'అదే నేనూ ఆలోచిస్తున్నాను. విశాల కేం అదే అవుతుంది — ముందు యీ సుభద్రకి అయిందనిపిస్తే...అయినా నేను మాత్రం కూర్చున్నానా లక్ష్మీ ? చేసే ప్రయత్నాలు చేస్తూనే ఉన్నాను !' అన్నారు రంగనాధంగారు. ఆరోజు మొదలు ఆయన మరింత శ్రద్ధతో పనిచేసేవారు. ఎక్కడెక్కడి సంబంధాలూ గాలించేవారు. ఇంకా ఆయన ప్రయత్నాలు అలా ఉండగానే

ఓ దుస్సంఘటన జరిగి సుభద్ర జీవితాన్నే తారుమారు చేసింది. ఆ సంఘటన ప్రభావం ఆ యింట్లో అందరిమీదా అంతో యింతో కనపడింది.

* * * *

ఒకనాటి రాత్రి వరలక్ష్మికి హఠాత్తుగా ఎవరో ఏడుస్తున్నట్లు అనిపించి మెలకువ వచ్చింది. లాంతరు పెద్దదిచేసి పెరట్లోకి వెళ్ళింది. నూతి గట్టు మీద కూర్చుని సుభద్ర రెండుచేతులతోనూ మొహం దాచుకుని కష్టపడి దుఃఖం ఆపుకుంటోంది. వరలక్ష్మి దగ్గిరగా వెళ్ళింది. సుభద్ర తల్లిని కౌగలించుకుని 'అమ్మా !' అని ఒక్కసారి వెక్కివెక్కి ఏడ్చేసింది. వరలక్ష్మి సుభద్రని విడిపించుకుని 'ఏమిటే, ఏమయిందే ?' అని అడిగింది.

'పాపిష్టిదాన్ని, తప్పుచేశాను. ఎలాగే అమ్మా ?' వణుకుతున్న పెదవులతో, తీవ్రంగా కొట్టుకుంటున్న గుండెతో సుభద్ర తల్లివైపు చూసింది. తల్లి చూపులో ఆమెకు ఏవిధమయిన క్షమాభావమూ కనిపించ లేదు. ఆమెకు మరింత ఆత్రుత ఎక్కువైంది.

'ఏం చేశావ్ ? త్వరగా చెప్పవే !' సుభద్రకి ఏడుపులో దగ్గుపచ్చింది. తల్లి అడిగిన ప్రశ్నకు జవాబుగా వాంతి చేసుకుంది. రెండు రోజులబట్టి సుభద్ర వాలకం చూస్తే తల్లికి అనుమానంగానే ఉంది. ఇంకేం, అనుమానం దృఢపడిపోయింది . సుభద్ర కడుపుతో ఉంది ! పెళ్ళికాకుండా కడుపుతో ఉంది !! కుంతి, ద్రౌపది మొదలయిన పుణ్య చరిత్రలు జన్మిం చిన భారత భూమిలో పుట్టిన, ప్రత్యేకించి ఆడవాళ్ళ సౌశీల్యమే గణిస్తే మహాపతివ్రతలు గల వంశానికి చెందిన వరలక్ష్మి — యీ వార్త నిజమని తెలియగానే నిలువునా నీరైపోయింది. ఆమె కొలిచి పూజించే దేవత లెవరూ సుభద్ర చేసిన పనిని హర్షించలేదు. ఆమె కుమార్తెను ఎంత మాత్రం క్షమించలేకపోయింది. పైగా, రేపొద్దుట తనకి సంఘంలో ఏర్పడే స్థానం తలచుకునేసరికి ఆమెకే దుఃఖం వచ్చింది !

'ఎంతపని చేశావే దిక్కుమాలినదానా! ఇంతమందీ యిలా కళ్ళల్లో కళ్ళుపెట్టుకుని చూస్తూంటే యిలాంటి నిర్భాగ్యపు పని ఎప్పుడు చేశావే! ఎవడే ఆ దరిద్రగొట్టు వెధవ?'

ఎప్పుడూ అబద్ధమాడి ఎరగని సుభద్ర, ఎవరికైనా చిన్న ఆపద జరుగుతే మనసా విచారపడే సుభద్ర, జరిగిన 'దిక్కుమాలిన పని' అంతా తల్లిముందు వెళ్ళబోసుకుంది.

సొంతయిల్లే లేకపోతే నూటఏభై రూపాయిల జీతంతో రంగనాధం గారికి మద్రాసు నగరంలో రోజులే గడిచేవికావు. ఆ యింట్లో ఊరికే పడున్న వీధిగదిని 'ఏదైనా ఉద్యోగం చేసుకుందామని' మెద్రాసు చేరుకున్న నారాయణకి పది రూపాయిలకి అద్దెకిచ్చారు. అతనికి వచ్చిన పదిరోజులకే సుభద్రమీద విపరీతమైన అభిమానం ఏర్పడింది. ఒకనాడు అతనికి జ్వరం వస్తే సుభద్ర పొద్దుట కాఫీ, రాత్రి జావా యిచ్చి అతని అభిప్రాయాన్ని యినుమడింపజేసింది. ఆ తరవాత ఒకరోజున, తండ్రీ చెల్లెలూ తమ్ముడూ సినిమాకీ, తల్లి పార్థసారధి కోవెల్లో హరికథకీ వెళ్ళిపోయిన రోజున — ఏం తోచక ఏదైనా పుస్తకం అడిగి తెచ్చుకుందామని నారాయణ గది చేరుకున్న సుభద్ర — నా అన్నవాళ్ళు లేని నారాయణ జీవితంలో నేను ఉన్నానంటూ ప్రవేశించింది.

* * * *

సంగతంతా విని రంగనాధంగారు జాగ్రత్తగా ఆలోచించారు. సహజంగా ఆయనకి సుభద్రమీద ఉన్న చిన్నచూపు, అసహ్యంగా మారిపోయింది. చల్లగా, చాపకింద నీరులా ఉన్న యీ దౌర్భాగ్యురాలు ఎంతపని చేసింది! కుటుంబానికి ఎంత అపకీర్తి తెచ్చింది! ఇదేమయినా అంత బాధలేదు, దీని తరవాత ఏ పాపం ఎరగని ఆ విశాల ఉందే! దాని బతుకేంగాను? దీన్నేం చేస్తే పాపముంది? — అసలు యిప్పుడేం చెయ్యాలి?

ఈ సంగతి వీలయినంత రహస్యంగా ఉంచమని వరలక్ష్మికి చెప్పిన తరవాత ఆయన సుభద్రని పిలిచి మరోసారి జరిగిందంతా తెలుసుకున్నారు. నారాయణని పిలిపించి అడిగేరు. వాడి ధర్మమా అని అట్టే అల్లరిలేకుండా వాడు జరిగిన సంగతి ఒప్పుకున్నాడు. వాడి కులం తమ కులమే అని తెలిసిన తరవాత రంగనాథంగారు అయిదు నిముషాలు ఆలస్యం చెయ్యలేదు. వారం రోజులు దాటకుండా మంచిరోజు చూసి యిద్దరికీ దేముడిగుళ్ళో పెళ్ళి జరిపించేశారు. ఇంత సాహసం ఆయనకి ఎలా వచ్చిందో అని బంధువులంతా ముక్కుమీద వేలేసుకున్నారు. 'ఓ బంధువులు లేరు, ఆస్తి లేదు, చదువులేదు — మా గొప్ప అల్లుణ్ణి వెతికి పట్టుకొచ్చావయ్యా రంగడు బావా!' అని ఎవరైనా అంటే 'ఇన్నీ ఉన్నవాళ్ళు మహా సుఖపడి చచ్చారా? దాని అదృష్టం ఎలాఉంటే అలా జరుగుతుంది!' అని రంగనాథంగారు జవాబు చెప్పేవారు.

'నువ్వు కలిగున్నయింట్లో, పదిమంది బంధువుల్లో పుట్టేవు. ఏ ఆఫీసర్నో పెళ్ళాడి సుఖంగా ఉండవలసినదానివి. చివరికి ఈ నిర్భాగ్యుడు నీకు దాపురించేడు. నన్ను క్షమించు సుభద్రా!' పెళ్ళయిన తరువాత మొదటి రాత్రి మధురక్షణాలలో నారాయణ ముందుగా అన్నమాట యిది. సుభద్ర అతని కన్నీళ్ళు తుడిచింది.

'మనకు అదృష్టం ఉంటే మీరే పెద్ద ఉద్యోగం చెయ్యొచ్చు. మనకి ఎంతో సుఖంగా గడిపే శుభదినాలు రావచ్చు. మీ రిలా దుఃఖపడితే నేను ఒప్పుకోనేదిలేదు — నేను మీ నీడని ఉన్నంతకాలం మీరు కంట తడిపెట్ట డానికి వీల్లేదు' అంది సుభద్ర.

కళ్ళెత్తి సుభద్రవైపు చూశాడు నారాయణ. అతని జీవితంలో యీ పాతికేళ్ళూ ఒక్క మంచిమాట, ఒక్క వాత్సల్య వచనం, ఒక్క ప్రేమ ప్రియసూక్తి ఎరగడు. తల్లి చిన్నప్పుడే చనిపోగా, తండ్రి చనిపోతూ

ఆస్తినంతా తన సవతితమ్ముడికి రాసిచ్చిన విషాద జీవితం అతనిది. బాగుపడదామన్నా బాగుపడే పరిస్థితులు లేక చెడిపోయినవారిలో చేరిన బతుకు అతనిది. అందుకనే ఆతనికి చదువుకునే అదృష్టం లేకపోయింది. హైస్కూలు చదువయినా పూర్తి చెయ్యలేకపోయాడు. ఎక్కడో ఏభై రూపాయిలు అప్పుచేసి పట్నంచేరి — నిలవ నీడలేక, గాలిపాటున రంగనాథంగారింట్లో వచ్చిపడ్డాడు. ఇక్కడ యీ అమృతమూర్తి లభించింది.

మెరుస్తున్న ఆ చిన్న కళ్ళను మరొకసారి చూశాడు నారాయణ. పవిత్ర జ్వాలలు వెల్లివిరుస్తున్న ఆ నేత్రద్వయంలో ఎక్కడా అసంతృప్తికి తావు లేనట్టు కనిపించడం అతనికి ఆశ్చర్యమనిపించింది. సామాన్య సంసారంలో పుట్టిన స్త్రీకి కావలసినవీ, కోరుకోదగ్గవీ ఒక్కటీ సుభద్రకు లభించలేదు. వీలయినంత వేడుకగా జరగడం మాట అటుంచి, ఆమె పెళ్ళికి పట్టుమని పదిమంది బంధువులయినా రాలేదు. ఖరీదయిన బట్టలు, విలువయిన నగలు— వీటి ప్రసక్తే రాలేదు ఆ పెళ్ళిలో. వీటన్నిటికీ కారకుడయిన నిర్భాగ్యుడైన భర్తమీద ఏమాత్రం కోపం లేకపోగా — యింకా ఆమె సంతుష్టిగా ఉండడం నారాయణని చకితుణ్ణి చేసింది. అతని మనస్సు ఆమెకు జోహారు లర్పించకుండా ఉండలేకపోయింది! సుభద్ర దేన్ని చూసుకుని యింత నిశ్చింతగా ఉందో అతనికి ఎన్నివిధాల ఆలోచించినా అర్థంకాలేదు.

మొట్టమొదట రంగనాథంగారింట్లో తను అద్దెకు తీసుకున్న గది, ఆ గదిలోనే నారాయణ ఉండేవాడు. అతని సామానులు — పెద్ద సామాన్లేం వున్నాయి గనక? ఒక చాపచుట్టా, ఒక బొంతా, ఒక పెట్టె, దాంట్లో నాలుగైదు జతల బట్టలూను! — ఇవే సుభద్ర కాస్త పొందికగా అమర్చేది. ఆ వీధిగది కిటికీలో కూర్చుంటే బజారంతా కనిపించేది. బడి మానేసిన తరవాత, నారాయణ ఏదేనా పని ప్రయత్నంకోసం పొద్దుటే వీధిలోకి

వెళ్ళిపోయిన తరవాత, ఆమెకేం తోచేదిగాదు. క్రిందకుదిగి వచ్చేసరికి విశాల, తల్లీ ఏదో గుసగుసలాడుకుంటూ సుభద్రని చూసి మానేసేవారు. సుభద్ర అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ తల్లిదగ్గరకు వచ్చి—

'అమ్మా ఏదయినా సాయం చెయ్యనుటే?' అనేది. తల్లి కొంగుతో కనుకొలకులు ఒత్తుకుంటూ

'ఒక్కగా నొక్క తమ్ముడు. వాడుకూడా ఉత్తరమ్ముక్క రాయడం మానేశాడు. ఇంకా ఎందుకు తల్లీ, చాలు! కుటుంబాని కంతటికీ చేసిన సాయం చాలు! నిప్పులాంటి వంశం! యాదవకులంలో ముసలం పుట్టిం దని...' ఇలా ఏదో మొదలెట్టేది.

ఇంక తల్లి మాటలు వింటూ సుభద్ర అక్కడ ఉండలేకపోయేది. ఒక్కొక్కప్పుడు విశాలకూడా తల్లికి తోడై శ్రుతి కలిపేది.

''చూశావా అమ్మా? మాట పూర్తవకుండా ఎలా వెళ్ళిపోయిందో! తప్పుచేసిన మనిషి కాకపోతే నీ ముందు ఎందుకు నిలబడలేకపోయిందీ? మా క్లబ్‌లో అందరూ 'మీ అక్కయ్యకి చడీ చప్పుడూ లేకుండా యీ గాంధర్వ వివాహం ఏమిట'ని చంపేస్తున్నారే!''

'గాంధర్వ వివాహం' అన్న యీ ముక్కకి పూర్వకాలపు తల్లికి నవ్వొచ్చింది. ఈ కాలపు చదువుకుంటున్న పిల్లకి కూడా నవ్వొచ్చింది. ఇద్దరూ కలిసి పకపక నవ్వేరు. సుభద్ర గుండెల్లో అగ్ని మంటలు రేగుతే మేడమీద 'అత్తవారిల్లు' అయిన ఆ గది చేరుకుని ఏడ్చేది.

విశాలా, తమ్ముడూ కూడా భోజనాలు చేసి స్కూళ్ళకి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత సుభద్ర కిందకొచ్చి ఏవో రెండు మెతుకులు కొరికేది. ఆ ఎంగిళ్లు తీసి, యిల్లు కడిగి—అంట్లు నూతిదగ్గర పడేసిన తర్వాత ఆమె కేమీ పనుండేదికాదు. తండ్రి ఆఫీసునుంచి రాగానే మొహం కడుక్కోడానికి మరచెంబుడు చల్లని నూతి నీళ్లూ, సబ్బూ, తువ్వాలూ బల్లమీద ఎదురుగా

పెట్టేది. చిందరవందరగా ఉంటే తమ్ముడి పుస్తకాలు సర్దేది. ఇన్ని చేసినా ఆమెకు పొద్దుపోయేదికాదు. తమ గదిలో అలా కిటికీలో చూస్తూ కూర్చునేది.

సుభద్ర ఆ కిటికీలో కూర్చునే రోజులు, వారాలు, నెలలు గడిపింది. 'ఏదైనా ఉద్యోగం కోసం' వెళ్ళిన భర్త తెచ్చే మంచి కబురుకోసం నిరీక్షిస్తూ ఆమె అక్కడే కూర్చునేది. భర్త రాగానే ఆమె ఏమీ అడిగేదికాదు. అతన్ని చూసే జరిగింది తెలుసుకుని ఒక నిట్టూర్పు విడిచేది. అక్కడే ఆ కిటికీలోనే ఆమె చేసిన తప్పుపనిని చాటి చెప్పే శిశువు నెలలుగడిచి పెద్దదై తల్లి మొహం మాలిన్యమో, మాధుర్యమో చూద్దామని తొందరపడేది.

'ఈ ప్రపంచంలో నాలాంటివాళ్ళు ఎందుకు బతుకుతున్నారో తెలీదు. మన పెళ్ళికి ముందు అనేకమార్లు ఆత్మహత్య చేసుకుందామని ప్రయత్నించినా, ధైర్యం లేకపోయింది. ఆఖరికి నీతో విప్పరాని ముడివైచి నీజీవితాన్నే నాశనం చేశాను. నా పాపం యిక్కడితోనూ అంతం కాలేదు. ముచ్చట్లూ, ముద్దులూ మన జీవితాలకు అందని అనుభవాలే అనుకుందాం. రోజు గడిచే మార్గమెలా? రేపొద్దున్న మన పాపకు మనం ఏం పెట్టుకోగలం? స్కూలుఫైనల్ అయినా ప్యాసవ్వని నాకు ఏం చూసి ఎవరు ఉద్యోగమిస్తారు? బంధువులే లేనివాడికి అభిమానం దేనికి? నువ్వు అడ్డు చెప్పకపోతే హార్బరులో కూలీగానో, హోటల్లో సర్వరుగానో, బస్సులో క్లీనరుగానో చేరిపోతాను'

సుభద్ర కళ్ళమ్మట రెండు వేడినీటి బాష్పాలు నేలమీద పడ్డాయి. వేరే వెళ్ళి ఏ పనైనా చేసుకు బ్రతకడంలో ఆమె కెలాంటి అభ్యంతరమూ లేదు. నూటఏభై రూపాయలతో తండ్రి పడుతున్న బాధ, తమ కుటుంబ బాధ్యత మరింత తోడై సంసారాన్ని యీదుకురావడంతో ఆయన కష్టం ఆమె ఊహించకపోలేదు.

చెల్లెలు చిన్నపిల్ల ; ఎంతో చక్కటిదీ, మంచి సరదా వున్నదీ ! దాని ముద్దూ ముచ్చట్లు యిప్పుడు తీరకపోతే యింకెప్పుడు తీరతాయి ? దాని సినిమాలకోసం, చీరలకోసం తండ్రి ఖర్చుపెట్టడంలో తప్పేముంది ? పోతే తమ్ముడు ! వెర్రినాగమ్మ ! వాడు మొగాడు ! ఈ యిల్లూ, యిందులో ప్రతి అంశం వాడికికాక యింకెవరికి ? ఎంత ఆలోచించినా సుభద్రకి తన కుటుంబం యీ యింటికి భారమైపోతోందనే బాధ ఎక్కువ కాజొచ్చింది. ఆమె దీనంగా భర్తవైపు చూసింది. ఆమెకు ఆ క్షణంలో భర్తమీద, జీవితంలో అభిమానమనే పదానికి పాతికేళ్ళ వరకు అర్థం తెలియని భర్త మీద, చెప్పలేనంత అనురాగం, అపురూపం కలిగింది. ఈయనేనా కూలీ, సర్వర్, క్లీనర్ ? ఎంతమాత్రం వీల్లేదు. ఈ పురుడు గడిచాక తనే ఏదో మార్గం ఆలోచించాలి.

ఏవిధంగానూ పనికిరాని భర్త అనురాగమూ, తప్పక భరించిన తండ్రి ఖర్చూ, విసుక్కుంటూ చేసిన తల్లి నౌకరీ వీటితో సుభద్ర పురుడు గడిచింది.

* * * *

రెండునెలల పాపకి పాలిచ్చి పడుకోబెట్టి, చూస్తూండమని భర్తకు చెప్పి సుభద్ర క్రిందకి దిగివచ్చింది. రంగనాథంగారు ఏదో ఉత్తరం రాసుకుంటున్నారు. సుభద్ర నెమ్మదిగా వచ్చి తలదించుకుని బొటనవ్రేలితో నేల రాస్తూ మెల్లిగా పిలిచింది.

'నాన్నా'

రంగనాథంగారు తలెత్తి చూశారు. సుభద్ర తలవంచుకునే అంది.

'నే నెందుకూ పనికిరానిదాన్నయిపోయాను నాన్నా ! ఈ కుటుంబానికి అన్నివిధాలా బరువునైపోయాను నాన్నా' రంగనాథంగారు అవుననలేదు, కాదనలేదు. నోటితో పెన్ చివర్ని కొరుకుతూ ఆశ్చర్యంగా వినసాగేరు.

'ఈ కుటుంబాన్ని యీదడానికి నువ్వు మొదట్నించీ పడుతున్న బాధలు నాకు తెలుసు. నేను, ఆయన, పిల్లలు—యిందరం యింకా యీ కుటుంబానికి ఎక్కువయ్యాం. ఆయన అసమర్థతకి ఆయనా నేనుకూడా సిగ్గుపడు తున్నాం. నీ ఆశీర్వాదమే ఉంటే నేనే ఏదైనా ఉద్యోగం చేస్తాను నాన్నా!'

ఆయన ఆశ్చర్యానికి అంతులేకపోయింది. కళ్ళు పెద్దవి చేసుకుని అన్నాడు.

'అతని ఉద్యోగమైపోయింది, ఇంక నీ ఉద్యోగం ఉంటేపోయిందా?' సుభద్ర తల యింకా క్రిందికి దించేసుకుంది. తనలో తను గొణుక్కుంటు న్నట్టు అంది.

'లేదు నాన్నా! ఉద్యోగం చెయ్యగలననే నమ్మకం నాకుంది. ముందు మెట్రిక్ పాసయితే ఎక్కడయినా ఏమైనా దొరకొచ్చు...సెప్టెంబరుకే కూర్చుందామని ఉంది నాన్నా...పుస్తకాలకీ ఫీజుకీ ఒక్క పాతిక రూపాయిలు...'

'అందుకుటే యీ వ్యాఖ్యానమంతా? ఆ మాట ముందే చెప్పకూడదూ? నా సంసార బాధ్యత అంతా వంటబట్టించుకొన్న దానివి — యిరవైయో తారీకున నాదగ్గర పాతిక రూపాయిలు ఉంటాయని ఎలా అనుకున్నావే?'

'నీదగ్గర ఉండవని నాకు తెలుసు. ఇప్పుడే యిమ్మని నేను అడగను. జీత మందిన తరవాతే యిద్దువుగాని...?

'ఏమో, అప్పుడు మాత్రం ఏం ఖర్చులొస్తాయో ఎవరు చెప్పగలరూ? బాకీలు తీర్చేసరికి చేతిలో పది రూపాయలేనా మిగలవు — ఏమో, నీ ఆలోచనేం నాకు నచ్చలేదు. అయినా చంటిపిల్లతో చదువేం సాగుతుంది?' సరిగ్గా వేళకు పాపాయి ఏడ్చింది. సుభద్ర గబగబా మేడమీదకు వెళ్ళిపో యింది. సుభద్ర మొహం చూసి నారాయణ జరిగిన సంగతి తెలుసు కున్నాడు. పొద్దుట కొత్తచీరకని పదిహేను రూపాయిలు రంగనాధంగారు

విశాల కివ్వడం అతడు చూశాడు. ఈ యింట్లో జరుగుతున్న యింకా అనేక అన్యాయాలు అతడు చూస్తున్నాడు. కాని అతడు ఏ అధికారంతో ప్రశ్నిస్తాడు? భార్యదగ్గిర చెప్పి ఆమెను బాధించడం అతని కసలు యిష్టం లేదు. నారాయణ సాధారణ మానవుల కుండవలసిన సహనం — సుభద్ర వద్ద నేర్చుకున్నాడు. విశాల జోళ్ళు చప్పుడుచేస్తూ ఎక్కడికో వెడుతోంది. సుభద్ర పైనుంచి చూసి పిలిచింది. విశాల తల పైకెత్తి చూసింది.

'విశాలా, విశాలా! చిన్న కబురు. ఒకమారిలా రావే!'

'నా కవతల మీటింగు ఉంది. ఎందుకూ, నువ్వే యిలా రా' అంది మొహం చిట్లించి.

సుభద్ర ఏడుస్తున్న పాపని బలవంతాన మొగుడి కిచ్చి

'చూడండి — ఒక్కసారి దీన్నలా దూరంగా తిప్పి ఆడించండి — దాంతో మాట్లాడే పనుంది' అని గబగబా కిందకొచ్చింది. ఇద్దరూ విశాల గదిలోకి వచ్చారు.

'చెల్లీ! ఎప్పుడూ నిన్నేం అడగలేదు. ఈ ఒక్క కోరికా కాదనకు. నేను నాన్నతో అన్నదంతా విన్నావుగా...పాపం ఆయ నెక్కడ్నుంచి తేగలరు? ఒక్క పాతిక రూపాయిలు నీ దగ్గిరుంటే యియ్యి. మళ్ళీ తప్పకుండా యిచ్చేస్తాను.'

'నా దగ్గిర మాత్రం అంత సొమ్మెక్కడిదే? నా కేమైనా నీలా పెళ్లయిందా, నా మొగుడేం ఆర్జనపరుడా?' విశాల విసురుగా వెళ్ళిపోయింది. ఆ రోజు క్లబ్బులో "స్త్రీ నిస్సహాయత — తోటి స్త్రీ చూపించవలసిన సహాయం" అనే విషయంపై ఆమె మాట్లాడుతుంది!

* * * *

'చూడు నారాయణా, ఈ రెండుత్తరాలూ పోస్టులో పడేసి నాలుగు కార్డులు కొనుక్కురా. వచ్చేటప్పుడు బజారు కెళ్ళి ఒక వీశ వంకాయలు

పట్టుకురా.' రంగనాధంగారి దగ్గిర డబ్బులూ సంచీ పట్టుకుని నారాయణ బజారుకి వెళ్ళేడు. ఇలాంటి పనులు చేస్తున్నందుకు అతను ఏమాత్రమూ నొచ్చుకోడు. వాళ్ళు తనకి రెండుపూటలా తిండి పెడుతున్నారు. పొద్దుట మధ్యాన్నం కాఫీ యిస్తున్నారు. ఏవిధంగానూ వాళ్ళకి తను సాయపడ లేదు. చెప్పిన వన్నీ చెయ్యడంలో నామోషి దేనికి ?

నారాయణ యీ సత్ప్రమితాభావం లోకువకింద జమకట్టి ఆ యింట్లో అందరూ అతనిమీద అధికారం చెలాయించేవారు.

'ఊరికే యింట్లో అలా కూర్చోకపోతే వీధిలో పాలవాడు అలా కేక లేస్తున్నాడు. ఏం, కాస్త మేడ దిగి పాలు కొలిపించుకుంటే మన ప్రతిష్ఠ కేం భంగమా ?' అనేది వరలక్ష్మి.

'బావగారు మరోలా అనుకోకపోతే, మధ్యాన్నం ఆ స్కూల్నించి రాలేక చస్తున్నాను. కాస్త రోజూ టిఫిన్ తెచ్చిపెడితే...' అని పురమా యించేది విశాల.

మంచివాళ్ళను ఎవరూ జయించలేరు. నారాయణ ఎన్ని పనులు చెప్పినా విసుక్కోలేదు. ఇన్ని పనులూ చేసి మిగిలిన కాలమంతా సుభద్రకీ పాపకీ ఏవిధంగానైనా సహాయం చెయ్యడానికి ప్రయత్నించేవాడు.

గాజు లమ్మి, వచ్చిన డబ్బుతో సుభద్ర పరీక్షకు కట్టింది. ఆమెకి చదువుమీద ఏనాడూ లేని శ్రద్ధ యిప్పుడు కలగడం చూసి యింట్లో అందరికీ ఆశ్చర్య మనిపించింది. తమ్ముడ్ని బతిమాలి ఎక్కడెక్కడివో సెకండ్‌హేండ్ నోట్సు సంపాదించింది. ఒక సైడు మైపు కొట్టబడిన తెల్లకాగితాలు నారాయణ ఎదురింటి ఆఫీసర్ని అడిగి తేగా వాటి మీద లెక్కలు చేసేది. ఆ మిగిలిన సొమ్ముతో మొగుడికి రెండు నేత పంచెలు, రెండు చొక్కాలకు సరిపడే గుడ్డా, పాపకి ఒక గౌనూ రెండు జతల రబ్బరు గాజులూ కొంది. ఇదంతా చూసి వరలక్ష్మికి మరింత అసహ్యం

వేసింది. కడుపున పుట్టినదే అయినా యీ 'పాపిష్టిదాని' యీ మాత్రం ఔన్నత్యం ఆమె భరించలేకపోయింది.

'దీనికీ, దీని మొగుడుకీ కూడా చాకిరీ చెయ్యడానికి నేనేం దాసీదాన్నా?' అనుకుని తను మోస్తున్న పల్లకిలో ఒక కొమ్మా సుభద్రమీద వదిలేసింది! ఆరోజునుంచీ రాత్రిపూట వంటభారం యావత్తూ సుభద్రమీద పడింది. అయినా సుభద్ర ఓడిపోలేదు. నారాయణకి ఎక్కువగా చాకిరీ తగుల్తే సుభద్రా, సుభద్రకి మరింత పని ఎక్కువయితే నారాయణా మాత్రం బాధపడేవారు: ఒకర్నొకరు ఓదార్చుకొనేవారు. ఇద్దరూ అప్పుడే అడుగు దీసి అడుగు వేస్తున్న హంస పిల్లను చూసి మురిసిపోయేవారు!

ఆవాళ పేపర్లో మెట్రిక్ రిజల్ట్సు వచ్చాయి. నారాయణ సంతోషాని కంతులేకపోయింది. పిల్లనెత్తుకుని క్రిందకు దిగబోతున్న సుభద్రని గుమ్మందగ్గిరే అడ్డేసి కౌగలించుకున్నాడు.

'ఇందులో నేను చేసిం దేముంది? ఈ విజయం మీదే. రాత్రనక, పగలనక నాతోకూడా మేలుకుని, ధైర్యం చెప్పి — ఎన్నిసార్లయినా విసుక్కోకుండా పాపాయిని ఆడించి...'

'ఇంక చాలు — అప్పు.' సుభద్ర నవ్వింది. ఆమె చిన్న కళ్ళుకూడా నవ్వేయి. పాపాయి నవ్వింది. నారాయణకూడా నవ్వేడు. ఇన్నాళ్ళకి — కాపురంలో మొదటిసారిగా — యిద్దరూ కలిసి నవ్వుకున్నారు.

'నేను మొదట చదివిన హైస్కూలు హెడ్మిష్ట్రిస్ చాలా మంచిది. నేను మొన్న మాంబళంబస్సులో వస్తూంటే కనిపించింది. నేను చేసిన పనికి చాలా సంతోషించింది. ఈమాట వింటే మరీ సంతోషిస్తుంది. 'ఇది గనక పాసయితే డిస్కంటిన్యూ చెయ్యకు. వెంటనే ట్రైనింగు అయిపో — నువ్వు ఏ క్షణాన్ని వచ్చినా మన హైస్కూల్లో పోష్టు ఖాళీగానే ఉంటోంది' అని చెప్పింది. కాని...' సుభద్ర ఆపివేసింది.

'ఆపేశావేం, చెప్పు?'

'మరేంలేదు. ట్రైనింగుకాలేజి చాలాదూరం. మనింటికి మూడు మైళ్ళ యినా ఉంటుంది. ఎలాగా అని ఆలోచిస్తున్నాను'

'పొద్దుటే భోంచేసి నడిచి వెళ్ళిపో...సాయంకాలం రా'

'మరి యిది? ఇంకా ఏణ్ణర్థమయినా లేదే. నన్ను విడిచి ఉండగలదా ?'

'నేను ఉన్నానుగా? దాన్ని ఆడించే పూచీ నాదీ' సుభద్ర మనస్సుకి వెయ్యి ఏనుగుల బలం వచ్చేసింది. ఆమె కళ్ళలో గిర్రున నీళ్ళుతిరిగి నారాయణ పాదాలమీద పడ్డాయి.

'మీకు చదువులేదు ... కాని హృదయముంది' అంది ఆమె అప్రయత్నంగా.

ఆరాత్రే భోజనాలదగ్గిర వరలక్ష్మి ప్రస్తావన తీసుకొచ్చింది.

'విన్నారా? ఇది ట్రైనింగుకూడా చదువుతుందిట'

'చదవనీ — మనకేం?'

'అంతలో ఉందన్నమాట మీ తెలివి. ఎంత పట్టించుకోకుండా ఏడు కొండలవాణ్ణి తలుచుకుందామనుకున్నా, యిరుగూ పొరుగూ యిప్పటికే పనీపాటా లేనివాణ్ణి తెచ్చి యింట్లో కూర్చోపెట్టుకున్నామని దూదేకినట్టు ఏకేస్తున్నారు. ఇక యీవిడగారు ఉద్యోగంకూడా వెలిగిస్తే — అతనికి సిగ్గులేకపోతే పోతేగాని — వాళ్ళని ఉంచుకోటానికి మనకేనా అభిమానం ఉండొద్దుటండీ?'

'నీ తెలివితేటలకి సంతోషించాంగాని, దానికే నిజంగా ఉద్యోగమైతే వాళ్ళిక్కడెందుకుంటాయి ? అప్పుడు మనం పంపేశామని లోకనింద ఉండదుగా ?'

'అవును నిజమే. నే అంతమట్టుకు ఆలోచించలేదు. అవునుగాని పద్దెనిమిదికూడా వెళ్ళిపోతాయి, ఆ విశాలకైనా మంచి సంబంధం చూడ

రేమండీ ? ఈ స్కూలు ఫైనలు పరీక్ష అయిపోయేసరికి – ముందుగా సంబంధం నిశ్చయించుకుని వుంటే – అయిందనిపించవచ్చు. ఇంకా ఆలస్యంచేస్తే మన పెద్దమ్మాయిలాగే...'

'ఛత్ ఊరుకో ! అదెక్కడ, యిదెక్కడ ? విశాలకి అలాంటి యిలాంటి సంబంధం నచ్చుతుందా ? అయినా అదింకా చదువుకుంటానంటే మనం కాదనగలమా ?' అన్నారు రంగనాథంగారు.

* * * *

రంగనాథంగారు అనుకున్నట్టే జరిగింది. సరిగ్గా ఏడాది గడిచిన తర్వాత చూస్తే విశాల ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో యింటర్ చదువుతోంది. సెలవుల్లో రంగనాథంగారు తీసుకొచ్చిన ఏ సంబంధమూ విశాల భావాలకు అనుగుణంగాలేదు. ఆ యిల్లు పాతికవేలకి అమ్మేసి త్యాగరాయనగర్‌లో మరొక యిల్లు పద్ధెనిమిదివేలకి కొనుక్కుని – మిగిలిన సొమ్ములో అయిదు వేలదాకా కట్నానికీ, మిగిలింది పెళ్ళి ఖర్చులకీ పెడదామని రంగనాథం గారు అంతా సిద్ధంచేస్తే, విశాల నా కిప్పట్లో పెళ్ళొద్దు పొమ్మంది.

ఈ ఏడాదిలో యింకా అనేక మార్పులు జరిగేయి. వరలక్ష్మికి కీళ్ళ వాతం వచ్చి ఆ దేముడి గదిలోనే మంచం దిగేదికాదు. సెకండరీగ్రేడు ట్రైనింగు ప్యాసయి వెంటనే ఉద్యోగం దొరికినా సుభద్రకి వంటపని తప్పిందికాదు. ఇంటిదగ్గిర యీ పనితోనూ, కొత్తలో ఉద్యోగంలోని త్రొక్కిడివల్లనూ ఆమెకు క్షణం తీరికయ్యేదికాదు. ఆ రోజుల్లో ఆమె దిన చర్య గమనిస్తే మిక్కిలి విచిత్రంగా ఉండేది. అది యంత్రమో మానవ శరీరమో అర్థమయ్యేదికాదు.

సుభద్ర, నారాయణ ఉదయం నాలుగింటికి లేచేవారు. నారాయణ పాప దగ్గిర ఉంటే, సుభద్ర కిందకి దిగి త్వరత్వరగా కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని నీళ్ళు పొయ్యి, కాఫీ కుంపటీ అంటించేది. పాలు కుంపటీమీద పెట్టి

నారాయణ్ణి చూస్తూండమని నీళ్ళుపోసుకుని వచ్చేది. రాగానే కాఫీ చేసేసి— కత్తిపీట ముందేసుకుని కూరలు తరుగుతూ ఉండేది. పక్కనే భర్తతో కబుర్లు చెబుతూంటే ఆమె కే పనీ చేస్తున్నట్టే ఉండేది కాదు.

'నిజంగా నాలాంటి అదృష్టవంతురాలు లేదు. మీలా ఎవరు వచ్చి సాయం చేస్తారు ?'...

'ఇలాంటప్పుడు అమ్మని విడిచిపెట్టి ఎక్కడికి వెళ్ళను ? చెల్లాయి చిన్నది — దాని కేం తెలుసు? అది చిన్నప్పట్నుంచీ ముద్దుగా పెరిగింది... శ్రద్ధగా చదువుకుంటోంది. ఇలాంటప్పుడు వంటపని అప్పచెప్తే అదేం చెయ్యగలదు ?...'

'ఫస్టుతారీకు రాగానే నా జీతం జీతంలా నాన్న చేతిలో పెట్టేస్తున్నాను. చెల్లాయి పెద్దచదువులు చదువుతోంది. దానికేం తక్కువవుతుందా ? నాన్నకి ఆమాత్రమేనా సాయం చెయ్యగలుగు తున్నానని నా కెంతో తృప్తిగా వుంది ?...'

'ఇంకోళ్ళయితే నేను మొదట చేసిన పాడుపనికి యింట్లోంచి గెంటేద్దురు. మొహమొహాలు చూసుకోకుండా చేద్దురు. కాని నాన్న నన్ను ఆదరించి పెళ్ళి చేశారు. ఆయన రుణం ఎన్నిచేస్తే తీరుతుంది ?...'

ఇలా ఏవేవో సుభద్ర చెప్పుకుంటూ పోయేది. నారాయణ ఆశ్చర్యంగా వినేవాడు.

'ఇద్దరు పిల్లలు ప్రైవేటు చెప్పించుకుంటా మన్నారు. వాళ్ళిచ్చే జీతాలు మన పై ఖర్చులకి చాలు'

నారాయణ ఆశ్చర్యాని కంతులేకపోయింది.

'ప్రైవేట్లుకూడా ఎక్కడ చెబుతావ్ ? టైమేదీ ?'

'మనసుంటే మార్గమేలేదూ ? మీరుండగా నాకు తీరికేలేదూ ?' సుభద్ర నవ్వేది. ఈలోగా తల్లీ తండ్రీ లేచేవారు. వాళ్ళిద్దరకూ కాఫీ లిచ్చి, తమ్ముడికీ విశాలకీ కాఫీలు ఫ్లాస్కులో పోసి, పాపాయికి పాలిచ్చివచ్చి

సుభద్ర మడిగట్టుకొనేది. ఎనిమిదిన్నరకి వంటయిపోయేది. తనుమాత్రం గబగబా భోంచేసి, చిన్న కేరియర్‌లో మధ్యాన్నానికి మజ్జిగన్నం సద్ది ఉంచుకునేది. ఈలోగా జడవేసుకుని – ఒక్క పదినిమషాలు పాపాయితో ఆడుకుని...దాన్ని అలంకరించి...'యిప్పుడే అలా వెళ్ళి వస్తాన' ని చెప్పి...నాలుగడుగులు నడిచి సందు చివర మాయమయ్యేది. ఆవిడ ధర్మమా అని వరలక్ష్మి మాత్రం మిగిలినవాళ్ళకి వడ్డించేది. ఆరోజుకి కావలసిన బజారు సామానులూ, వరలక్ష్మికి మందులూ, యింట్లో పాపాయి సంరక్షణా నారాయణ చూసుకొనేవాడు. సుభద్ర సాయంకాలం అయిదింటికి వచ్చి ఆరింటివరకూ ప్రైవేట్లు చెప్పి – తర్వాత వంటపని చూసుకునేది.

ఒకనాడు – సాయంకాలంవేళ – విశాల చల్లగాలికి డాబా మీద కూర్చుంది. తనకు తెలియకుండా తనలో యిదివరకు యిమిడిఉన్న ఏదో ఒక అసంతృప్తి – పదిరోజుల్నుంచి మరీ ఆందోళన కలిగించ నారంభించింది. ఈ చదువులూ, క్లబ్బులో ఉపన్యాసాలూ, ఆమె కేవిధంగానూ తృప్తి నియ్యలేకపోయాయి. ఎదురుగుండా కిటికీలో నారాయణ, పాపాయితో ఆడుకోడం స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. ఆ చిన్నపిల్లతో ఒకమారు ఆడుకుంటే మనస్సెంతైనా తేలిక పడుతుందని ఆమె కనిపించింది. కాని ఆమె అక్కకూతుర్ని ఎత్తుకోడానికి యిష్టపడలేకపోయింది. 'పెళ్ళాంచేత పోషింపబడుతున్న యీ దిక్కుమాలిన వాడి' దగ్గిరకు వెళ్ళడానికి ఆమె మనస్సు అంగీకరించలేదు. సరిగ్గా అదేవేళకు క్లబ్ బంట్రోతు వచ్చాడు. అవాళ ఆమె 'కన్యలు – చిత్తస్థైర్యము' అనే విషయం మీద మాట్లాడాలి. ఆమెకు ఆ హెడ్డింగు కాగితంపై చూడగానే మనసులోనుండి ఎవరో ప్రశ్నిస్తున్నట్టయింది. తలనెప్పి వంకపెట్టి వాడ్ని పంపివేసింది. ఆమె హృదయం ఆమెను ప్రశ్నించడం మానలేదు. ఇంతలోనే సుభద్ర డాబా మీదకు వచ్చింది.

'ఇక్కడున్నావుటే, ఇల్లంతా వెతుకుతున్నానూ? చూడు విశాలా, రేపు మా స్కూల్లో నాటకం. నే వచ్చేసరికి పొద్దుపోతుంది. రేపొద్దుటే నేను రాత్రికూడా అన్నం వండేసి వెళ్ళిపోతాను. నాన్న కూర లేకపోతే విసుక్కుంటారు. నువ్వు ఏదైనా వేపుడు చేసి...'

విశాలను ఆ యింట్లో ఎవరూ యిప్పటికి పొయ్యిదగ్గరకు వెళ్ళమనలేదు. ఈనాడు ఈవిడగారు ఉద్యోగం చేస్తున్నాననే గర్వంతో...అలా ఆమె ఊహలు పరుగెత్తేయి.

'నాకేం చేతకాదక్కా, నువ్వే పొద్దుట అన్నీ చేసి వెళ్ళిపోదూ...' అనేసింది అటుతిరిగి.

సుభద్ర మరేం మాట్లాడకుండా క్రిందికి వెళ్ళిపోయింది. అక్కడే అనేక ఆలోచనలతో విశాల చీకటిపడేదాకా గడిపింది. సుభద్ర మేడమీదకు వచ్చినపుడు తనగురించి బావతో ఏం చెబుతుందో ఆమెకు వినాలనిపించింది. బావ చివరికి వచ్చింది.

'నిజంగా దానికేం వంట చేతకాదు. కాలేజీగొడవ తప్పితే చెల్లాయికేం తెలుసూ? చిన్నపిల్ల! వంటే వచ్చిఉంటే అది ఒక్కనాటికి నన్ను చెయ్యనిచ్చేదా?'

విశాల చెవుల్లోంచి ఈ మాట ఎంతసేపయినా పోలేదు. ఆమె కారాత్రి నిద్రపట్టలేదు.

* * * *

మనస్సుకున్న వేగం శరీరానికి లేదు. అంత కష్టపడి సుభద్ర మనసా పనిచేస్తున్నా, ఆమె శరీరం అంత కష్టానికి ఓర్వలేకపోయింది. ఆమె త్వరలోనే జబ్బుపడిపోయింది — మొదట్లో కొద్దిగా జ్వరమొస్తున్నా ఆమె లెక్కచెయ్యక తన పనులు చేసుకోనారంభించింది. కాని ఆమె జ్వరం తగ్గలేదు క్రమంగా ఆమె మంచంమీద పడుకోక తప్పలేదు. వరలక్ష్మి

విసుక్కుంటూ చాకిరీ చెయ్యకా తప్పలేదు. 'ఆఖరికి నా కర్మకాలి అడ్డమైన వాళ్ళకీ చాకిరీ చెయ్యవలసి వస్తోంది' అంది ఒకసారి. ఈ మాటకి ఎందుకో విశాలకి కష్టమనిపించింది. తల్లిని గట్టిగా 'నాకు జబ్బుచేస్తే ఇలాగే విసుక్కుంటావుటే?' అని అడుగుదామనుకొంది. కాని ఆమె అభిమానం అడ్డొచ్చింది. 'నేనూ సుభద్రా ఒకటెలా ఔతాం?' అనుకుంది.

'ఏం చేస్తానూ, నా కర్మ నాయనా యిదంతా...పద భోజనానికి' అని అత్తగారు అదోలా చూస్తూ అన్నప్పుడు మాత్రం అతి సహన భావం అలవరుచుకున్న నారాయణకికూడా మనసు కెలికినట్టయేది. ఏవో పేరుకి రెండు మెతుకులు కొరికి లేచిపోయేవాడు.

'ఇలా చూడండి...మా అమ్మ పెద్దది. జబ్బుమనిషి...ఒక వేళ ఏదయినా అన్నా మీరేం అనుకోరు. మీ స్వభావం నాకు తెలుసు...మీరు కడుపునిండా భోంచెయ్యకపోతే నామీద ఒట్టే...ఇలా తిరగండి, మీకు మంచి కబురు చెబుతాను. మా హెడ్‌మిస్ట్రెస్ మొన్న ఏమందో తెలుసా? టైపు లోయర్ గ్రేడ్ పాసయినా సరేట, మీకు ఉద్యోగం యిప్పిస్తానంది. ఈ వేసవి సెలవల్లో మీరు తప్పకుండా టైపు నేర్చుకుందురుగాని, ఏం?'

సుభద్ర యీ మాటలు అంటున్నప్పుడు నారాయణ అటువైపు తిరిగి కన్నీళ్లు తుడుచుకునేవాడు. పాపాయిని దగ్గిరగా తీసుకునేవాడు. సుభద్ర కష్టపడి నవ్వేది.

'ఏమిటాలోచిస్తున్నారు? నావైపు తిరగండి, యిలా చూడండీ'

'నే నీ యింట్లో యింక క్షణం ఉండదల్చుకోలేదు. ఏమాత్రం ప్రత్యుపకారం లేకపోయినా సంతృప్తిపడే నీలాంటి దివ్యహృదయం నాకు లేదు...రెండ్రోజులై నీకు జ్వరం బాగా ఎక్కువగా వస్తోంది. అంతకు ముందు మూడురోజులై ఉంది. ఒక్కళ్ళయినా నువ్వెలా ఉన్నావో అని మేడమీదకు వచ్చారా?' నారాయణ రెండు చేతులతోనూ మొహం కప్పు

కున్నాడు. వేళ్ళ సందులనుంచి కన్నీటి చుక్కలు సుభద్ర బుగ్గమీద పడ్డాయి. కాస్సేపు ఆగి నెమ్మదిగా అంది.

'మీ రింత చిన్న విషయానికి మనసు పాడుచేసుకుంటా రనుకోలేదు. నాకు జ్వరం ఎక్కువైందని వాళ్ళకి తెలిసిఉండకపోవచ్చు — అయినా మీ రిలా చిన్నపిల్లాడిలా ఏడుస్తే నేనేం ధైర్యం చెప్పనూ? నేను మరేమీ అయిపోను...రేపటికే తగ్గిపోతుంది.'

మూడోరోజు సాయంత్రం విశాల అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ నెమ్మదిగా మేడ ఎక్కి అక్క గదిలోకి వచ్చింది — ఇంకా పక్కదగ్గిరకి రాకుండానే —

'కాలేజీ, క్లబ్బూ మానుకుని ఏమంత మించిపోయిందని అక్కగార్ని చూడ్డానికి వచ్చావ్?' అనేశాడు గబుక్కున నారాయణ. విశాల అహంకారం దెబ్బతింది.

'నే నందుకోసం ఏం రాలేదు' అనేసి గబగబా మేడదిగి వెళ్ళిపోయింది. నారాయణ ఒక్కసారి నిర్లక్ష్యంగా అటు చూసి సుభద్రకు మందిచ్చాడు.

'ఈ ఆసుపత్రి మందు వద్దంటే వినవ్ — ఇలా యింకా ఎన్నాళ్ళు చేసి ప్రాణం మీదకు తెచ్చుకుంటావ్? వెళ్ళి పెద్దడాక్టర్ని పిల్చుకొస్తాను'

నారాయణ బయలుదేరుతూంటే సుభద్ర చొక్కాపట్టుకుని ఆపేసింది.

'ఒద్దు — నాన్నకి మళ్ళీ ఖర్చు. అదే తగ్గిపోతుంది' అంది. ఈమాటలు మెట్లు దిగుతున్న విశాల వింది. ఆమె గుండెల్లో బాణం గుచ్చుకుంది. 'అక్కకేం కావలసినా నే నిస్తాను — పెద్దడాక్టర్ని తీసుకరా బావా!' అని అందామని ఆమె తిరిగి అక్క గదివైపు రెండుమెట్లెక్కింది. సుభద్ర మాట వినకుండా పెద్దడాక్టరుకోసం బయలుదేరిన నారాయణ అప్పుడే తలుపు తీశాడు.

'ఇప్పు డెలాఉంది బావా?' అంది విశాల.

'ఎలాఉంటే నీకేం ? నువ్వు అందుకోసం రాలేదుగా !?' నారాయణ గబగబా మేడదిగి వెళ్ళిపోయాడు. విశాల మొహం ఎర్రబడింది. అంతకన్న త్వరగా క్రిందికి దిగివచ్చింది.

'ఎలాఉందే ?' అని తల్లీ తండ్రీ ఒక్కసారే అడిగారు.

'బాగానే ఉంది ! మరేం ప్రాణహాని లేదు' అంది వెటకారంగా అక్కని చూడని విశాల. కాని విశాలమాటలు నిజంకాలేదు. ఆమరునాడు రాత్రే సుభద్ర నిర్భాగ్యుడైన బావనూ, దిక్కుమాలిన పాపనూ యీ పాడు లోకానికి అప్పజెప్పి నక్షత్ర మండలంలోకి వెళ్ళిపోయింది ! ఆ పవిత్ర హృదయాన్ని సమీపించడానికైనా సాహసంలేక అమ్మా నాన్నా అంత దూరంలో ఎందుకూ పనికిరాని చూపులు చూస్తూవుండగా—అక్క బావ బుగ్గల్ని రెండుచేతుల్తోనూ పట్టుకుని ఏమంది ? 'నేను మిమ్మల్ని యీ లోకానికి అప్పజెప్పి ఎక్కడికీ వెళ్ళిపోను. నేను చచ్చిపోను, చచ్చిపోను. బతికేఉంటాను ?' చివరి దాకా అక్క ప్రాణం బావకోసం, పాపాయి కోసం గిలగిల తన్నుకుంటూనే ఉంది.

'మీరిలా ఏడవకండి......నేను ఉద్యోగం చేసి పోషిస్తున్నా ఏనాడూ మీ హృదయం తక్కువతనాన్ని గుర్తించి బాధపడలేదు...మీరే ఉద్యోగం చేద్దురుగాని...పైపరీక్ష కట్టి పాసై మా స్కూల్లో క్లర్కుగా పనిచేద్దురు గాని ! నేను మిమ్మల్ని వదలను—వదలలేను ! మనిద్దర్నీ ఎవ్వరూ వేరు చెయ్యలేరు !'

'నాన్నా ! చిన్నతనంలో తెలియక తప్పు పనిచేసినా క్షమించి ఆదరించావు. నేను నీ కేవిధంగానూ రుణం తీర్చుకోలేక పోయాను. పిల్లలు తప్పుచేస్తే పెద్దవాళ్ళే క్షమించాలి. నన్ను మరొకసారి క్షమించు నాన్నా !'

నాన్న కన్నీళ్ళు తుడుచుకున్నారు. అమ్మ ఆడది కాబట్టి విలువలేని ఏడుపు ఒకటి ఏడ్చింది. నాన్న గడుసువాడూ, అమ్మ పూర్వకాలపుదీ !

వీళ్లకి హృదయాలు లేవు ! కాని చదువుకొన్న తనకు ? ఒకనాడు అక్కని తనతో పోల్చడానికి నిరాకరించిన విశాల, యీనాడు తనను అక్కతో పోల్చుకోడానికి సిగ్గుపడుతోంది !

అక్క! అక్కని తలుచుకోడానికైనా తనకు అర్హత ఉందా? ఈ ప్రపంచంలో కొందరు ఒకళ్ళకు చెయ్యడానికే పుడతారు. అక్క అలాంటిదే. అక్క పెద్దపెద్ద పుస్తకాలేం చదువుకోలేదు. కాలేజీ చదువు చదవలేదు. బల్లలుగుద్ది ఉపన్యాసాలు యివ్వలేదు. అయినా అక్క జీవితాన్ని చూస్తే ఆమెకు అలవడని ఉత్తమ సంస్కారం లేదు. దిక్కులేని వాడిని మనస్ఫూర్తిగా పెళ్ళాడింది. చేతకానివాడ్ని మనసా జీవితాంతమూ ప్రేమించింది. ఏ కొడుకూ వహించని తండ్రి బాధ్యతంతా తనే వహించింది. కష్టపడి చదువుకుని ఉద్యోగంచేసి తండ్రికీ భర్తకీ చిరునవ్వుతో తోడ్పడింది! ఓటమిలేని జీవితం అక్కది! స్వార్థమెరుగని త్యాగం అక్కది! అక్క చచ్చిపోనేలేదు! దాని కెన్నటికీ చావులేదు! తను?

మళ్ళీ చదువుకున్నది. క్లబ్బులో వారం వారం ఉపన్యాసాలిస్తుంది. క్లబ్బు ప్రెసిడెంటుకూడాకు! తోటి సోదరి గర్భవతి అని తెలిసిన్నాడు పకపక నవ్వుకుంది! ఆ అక్కచేతా, ఆఖరికి బావచేతకూడా చివరివరకూ సేవ చేయించుకుంది! ఆ బావ దుఃఖక్షణాలలో ఉన్న నాలుగుముక్కలూ అంటే అభిమానపడి చేజేతులా అక్కను బలియిచ్చింది! తను ఆ అక్క పాదాలదగ్గరే సిగ్గుతో తలబ్రద్దలు కొట్టుకుని చనిపోకపోయిందా? ఏ విధంగానూ ఎవరికీ ఉపయోగపడని తను బ్రతికేఉందా?

పాత స్మృతులు జ్ఞాపకంవచ్చి, సంఘటనల స్ఫురణ పశ్చాత్తాపం తెచ్చి—నాలుగు రోజులు పిచ్చెత్తినట్టు బాధపడినతరవాత విశాలకు ఒకనాటి రాత్రి ఒక వింత ఆలోచన వచ్చి కొంచెం సేద దీర్చింది. తను బావను పెళ్ళాడితే? బావకన్న మంచిహృదయం తనకి ప్రపంచంలో దొరుకు

తుందా? ఇంతకన్న అక్క ఋణం యింకేవిధంగా తీర్చుకోగలదు? ఇంకే విధంగా తనలోని అగ్నిజ్వాలలు చల్లారుతాయి?

పిచ్చిబావ! సముద్రంలో రత్నంలా తమ యింటికి కొట్టుకొచ్చిన వెర్రిబావ! అక్క మరణంతో పిచ్చివాడై నాలుగురోజుల్నుంచి గదిలో గుండెలు బ్రద్దలయేలా విలపిస్తున్న నారాయణబావ! ముందు ఆ కాళ్ళమీద పడి మనస్సులోని మాలిన్యమంతా కన్నీళ్ళలో కరిగిపోయేలా ఏడవాలి! తరవాత క్షమించమని ప్రార్థించాలి! ఆఖర్ని తన్ని స్వీకరించమని వేడుకోవాలి! బావ తన్ని క్షమిస్తాడా? స్వీకరిస్తాడా??

విశాల నెమ్మదిగా మేడమెట్లు ఎక్కింది. ఒణుకుతున్న వేళ్ళతో గది తలుపు తోసింది. తలుపులు తెరుచుకున్నాయ్. బావ లేడు! కిటికీలో లాంతరుక్రింద ఉత్తరం గాలికి రెపరెప కొట్టుకుంటోంది.

"విశాలా, ఈ యింట్లో ఎవరైనా హృదయమంటూ ఉన్నవాళ్లుంటే, అది నువ్వేఅని నాకు తెలుసు గనుక నీకే యీ ఉత్తరం రాస్తున్నాను. నాలుగేళ్ళక్రిందట వుత్తి చేతులతో నే నీ యింటికి, ముఖ్యంగా యీ గదిలోకి వచ్చాను. తిరిగి యివాళ నా దివ్యజ్యోతి నాకిచ్చిన స్మృతి చిహ్నాన్ని, నా పాపాయిని తీసుకుని వెళ్ళిపోతున్నాను. విశాలా, మీ అక్క చచ్చిపోలేదు. నేను బ్రతికున్నంతవరకే కాదు, హృదయమున్న మానవులున్నంతవరకూ దాని చరిత్ర శాశ్వతమై ఉంటుంది. మీ అక్క నాకెన్నో నేర్పింది. నువ్వుకూడా ఏమైనా నేర్చుకుంటే అదృష్టవంతురాలివి. ఇంకేం రాయను?"

విశాల మనస్సు వికసించేసరికి అంతా మించిపోయింది. ఆమె స్టేషను చేరుకునేసరికి రైలు వెళ్ళిపోయింది!